

*پیشینه‌ی برپایی نخستین انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب (۱۳۴۱ش. / ۱۹۶۱م.) و بنیانگذاران آن

محمد حسین عزیزی

چکیده

نخستین انجمن تاریخ علوم و پزشکی در ایران به نام «انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» به همت جمعی از دانشوران و پزشکان، در سال ۱۳۴۱ش / ۱۹۶۱م در تهران برپا شده است. هدف اصلی این انجمن، بررسی تاریخ علوم مختلف و دانش پزشکی در ایران و شناساندن آثار علمی دانشمندان و پزشکان برجسته ایرانی در طول تاریخ بوده است. در این مقاله، افزون بر «پیشینه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» نخست، به طور گذرا به تاریخچه پزشکی، به ویژه پزشکی نوین در ایران پرداخته شده است.

واژگان کلیدی

تاریخ علم؛ تاریخ پزشکی؛ انجمن علمی؛ ایران.

* این مقاله نخستین بار در مجله کادوسه (نشریه داخلی پزشکان عمومی فارس) - بهار ۱۳۸۹، منتشر شده که با افزوده‌هایی توسط مؤلف محترم در اینجا ارایه می‌شود.

پیشینه‌ی برپایی نخستین انجمن ایرانی تاریخ علوم و طبّ

(۱۳۴۱ش. / ۱۹۶۱م.) و بنیانگذاران آن

پیشینه‌ی پزشکی در ایران، همانند سابقه‌ی آن در سایر تمدن‌های کهن مانند چین، مصر و هند، به سده‌ها پیش از این می‌رسد. پیش از ورود اسلام به ایران، در دوره ساسانیان، تأسیس مدرسه گندی‌شاپور اقدامی اساسی در راستای گسترش دانش پزشکی بوده است. در دوره‌ی اسلامی نیز، بین سده نهم تا چهاردهم میلادی، ایران شاهد شکوفایی پزشکی بوده است و در همین دوران، پزشکان نام‌آوری مانند اهوازی، رازی و ابن سینا در تاریخ پزشکی ایران و جهان درخسیده‌اند. نخستین مؤسسه‌ی نوین آموزشی در ایران، «مدرسه دارالفنون»، در اواسط سده نوزده م. در اثر تلاش‌های اصلاح‌طلبانه زنده‌یاد میرزا تقی‌خان امیرکبیر، صدراعظم ناصرالدین شاه قاجار تأسیس شد.

ورود و گسترش دانش نوین پزشکی به ایران

هر چند دانش نوین پزشکی بین سال‌های ۱۸۰۰ تا ۱۸۵۰م. در اروپا شکل گرفت (محسنی، ۱۳۷۶ش.، ص ۲۱۷)، اما ورود آن به ایران، نسبت به کشورهایمانند هند، عثمانی (ترکیه کنونی)، تونس و مصر دیرتر آغاز شده است (ابراهیم‌نژاد، ۲۰۰۲م.). برای نخستین بار، عباس میرزا (۱۷۸۹-۱۸۳۳م.) کوشید تا دانش و فنون جدید را در ایران رواج دهد، اما برای انجام آن برنامه ویژه‌ای نداشت (کید، ۲۰۰۳م.، صص ۴۸-۴۹). برای نمونه، در بخش نخست سده‌ی نوزدهم میلادی، همزمان با دوره قاجار، تعداد دانشجویانی که از ایران برای تحصیل به اروپا فرستاده شده‌اند، کمتر از ده نفر بوده، در حالی که در کشور مصر، بین سال‌های ۱۸۲۶ تا ۱۸۳۳م.، صد و

چهار دانشجو به کشورهای اروپایی اعزام شده‌اند (ابراهیم‌نژاد، ۲۰۰۲م). تا دانش و فنون تازه بیاموزند. در واقع، نیمه‌ی دوم سده نوزدهم میلادی را می‌توان سرآغاز روند تجدیدگرایی در ایران دانست. برپایی دارالفنون سال ۱۲۳۰ش/۱۲۶۸هـ-ق/۱۸۵۱م، در گسترش دانش نوین پزشکی نقش بارزی داشت و استخدام پزشکان اروپایی برای تدریس در آن مدرسه، باعث آشنایی بیشتر ایرانیان با مبانی پزشکی نوین شد (عزیزی، ۲۰۰۵م، صص ۱۵۱-۱۵۲). ترجمه و انتشار آثار پزشکی استادان دارالفنون، به‌ویژه تألیفات دکتر یاکوب ادوارد پولاک اتریشی (۱۸۱۸-۱۸۹۱م. / Jacob Eduard Polak) و دکتر یوهان لویی شلیمر هلندی (۱۸۱۹-۱۸۸۱م. / Johan Louis Schlimmer) (عزیزی، ۲۰۰۶م، صص ۸۳-۸۴) را باید سرآغاز گسترش دانش نوین پزشکی در ایران دانست. پس از آن، در آبان ماه ۱۲۹۷ش./ محرم ۱۳۳۷هـ-ق. / ۱۹۱۸م، شعبه طبی دارالفنون استقلال یافت و «مدرسه طب» نامیده شد. برپایی مدرسه طب، گام دیگری در گسترش هرچه بیشتر بنیادهای پزشکی نوین در ایران بود که سرانجام در بهمن ماه ۱۳۱۳ش./ ۱۹۳۴م، زمینه‌ساز تأسیس نخستین دانشکده پزشکی در تهران شد (راهنمای دانشکده پزشکی، ۱۳۳۲ش.). پس از برپایی دانشکده‌ی پزشکی دانشگاه تهران و برگزیده شدن پروفیسور شارل اوبرلن (۱۸۵۹-۱۹۶۰م. / Charles Oberling)، آسیب‌شناس نامدار فرانسوی در سال ۱۳۱۸ش. به ریاست آن، شماری از دانش‌آموختگان ایرانی که بیشتر آنها در کشورهای اروپایی به ویژه فرانسه، دانش نوین پزشکی را آموخته بودند، به اعضای هیأت علمی دانشکده پزشکی تهران پیوستند و در سال ۱۳۱۹ش. بیشتر بیمارستان‌های موجود در تهران به صورت بیمارستان‌های آموزشی درآمدند. از این رو، در پی این اقدامات، دوره تازه‌ای در آموزش پزشکی نوین در ایران آغاز شد (عزیزی، ۲۰۰۶م، صص ۳۳۶-۳۳۸). سپس، با حمایت پروفیسور اوبرلن و با تلاش دکتر

مصطفی حبیبی گلپایگانی (۱۲۸۳-۱۳۲۷ش.)، بنیانگذار آسیب‌شناسی در ایران، «آموزشگاه‌های عالی بهداری» در شهرهای مشهد (۱۳۱۹ش.)، اصفهان و شیراز (۱۳۲۵ش.) گشایش یافت که در سال‌های بعدی، این آموزشگاه‌ها، زمینه‌ساز تأسیس دانشکده پزشکی در این شهرها بود (عزیزی، ۲۰۰۶ م. صص ۲۹۵-۲۹۸).

سایر اقدامات اثرگذار بر گسترش پزشکی نوین

از دیگر رویدادهایی که سبب گسترش پزشکی نوین در کشور شد می‌توان به برپایی نخستین فرهنگستان در ایران اشاره کرد که به همت شماری از دانشوران و شخصیت‌های فرهنگی علمی، در سال ۱۳۱۴ش./۱۹۳۵م. تأسیس شد و فعالیت آن چند سال ادامه یافت (عزیزی، نشریه علمی - پژوهشی فرهنگستان ۱۳۸۶ش.، صص ۵۴-۵۸) و از دستاوردهای مهم آن در قلمرو پزشکی، وضع واژه‌های علمی فارسی برابر کلمه‌ها و اصطلاحات پزشکی خارجی بود (کیانوش، ۱۳۸۱ش.، صص ۱-۹۰). اقدام مهم دیگر، انتشار نخستین نشریه علمی دانشکده پزشکی با عنوان «نامه‌ی ماهانه دانشکده پزشکی» در سال ۱۳۲۱ش./۱۹۴۳م. بود که با کوشش جمعی از استادان دانشکده پزشکی تهران تحقق یافت (بهادری، ۲۰۰۷م.، صص ۴۲۰-۴۲۳). و بالاخره در سال‌های بعد، نخستین «انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» در مهرماه ۱۳۴۱ش./ اکتبر ۱۹۶۱م. برپا شد (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش.، شماره ۱، ص ۲) که نظر به اهمیت انجمن مزبور، به عنوان نخستین انجمن تاریخ علم و پزشکی در ایران، به شرح مختصر زندگینامه علمی بنیانگذاران، اهداف، اساسنامه و نخستین نشریه آن انجمن می‌پردازیم:

پایه گذاران انجمن تاریخ علوم و طب

«انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» در سال ۱۳۴۱ش.، به ریاست دکتر عباس ادهم (۱۲۵۹-۱۳۴۴ش.) و با همکاری شماری از شخصیت‌های علمی - فرهنگی آن دوران، در تهران تشکیل شد. در این باره دکتر ادهم، در نخستین نشریه انجمن چنین نوشته است:

این انجمن به طور عموم برای طرح مسایل علمی و مخصوصاً مباحث پزشکی است. گرچه فن پزشکی و فنون وابسته بدان هم شعبه‌ای از علوم می‌باشد ولی چون در حال حاضر وجه امتیازی پیدا نموده و در جهان دانش اهمیت خاصی دارند، از این لحاظ بود که در این اساسنامه مخصوصاً از آن اسم برده شد (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش.، شماره ۱).

فهرست بنیانگذاران انجمن به شرح زیر بوده است:

دکتر عباس ادهم ملقب به اعلم‌الملک (۱۲۵۹-۱۳۴۴ش.) دانش‌آموخته رشته پزشکی از پاریس، در سال ۱۲۹۹ش. به ایران بازگشت (عاقلی، ۱۳۵۰ش.، ص ۶۷). وی در سال ۱۳۱۳ش.، از سوی دولت مأمور تأسیس بیمارستان جدیدی در جنوب شهر تهران به نام «بیمارستان رازی» شد که ریاست آن بیمارستان را تا سال ۱۳۱۸ش. برعهده داشت. دکتر ادهم سال‌ها در دانشکده پزشکی به تدریس بیماری‌های داخلی پرداخت (راهنمای دانشکده پزشکی، ۱۳۳۲ش.، ص ۸۸) و در سال‌های ۱۳۲۷-۱۳۲۸ش. به سمت وزیر بهداری برگزیده شد (عزیزی، ۲۰۰۷م.ص ۱۲۳). (تصویر ۱)

تصویر ۱: دکتر عباس ادهم (۱۲۵۹-۱۳۴۴ ش.).

- احمد آرام (۱۲۸۲-۱۳۷۷ ش.): مترجم و دانشور مشهور معاصر در تألیف دایرةالمعارف‌های فارسی نقش اساسی داشته و علاوه بر آن حدود صد اثر علمی را به فارسی برگردانده است (صدری افشار و همکاران، ۱۳۸۳ ش.، ص ۱۲).
- دکتر محمد حسین ادیب (۱۲۷۸-۱۳۶۳ ش.): از دانش‌آموختگان رشته پزشکی از فرانسه، که در سال ۱۳۱۹ ش. به ایران بازگشت و استادی کرسی پزشکی قانونی را در دانشکده پزشکی دانشگاه تهران برعهده گرفت. از تألیفات ایشان می‌توان از کتاب پزشکی قانونی (۱۳۲۹ ش.) و گروه‌های خونی و توارث (۱۳۳۸ ش.) نام برد (راهنمای دانشکده پزشکی، ۱۳۳۲ ش. و افشار، ۱۳۸۴ ش.، صص ۵۶۰-۵۶۱).
- اکبر دانا سرشت (صیرفی) (۱۲۹۰-۱۳۶۸ ش.): از دانش‌آموختگان رشته حقوق بود که علوم ریاضی و نجوم قدیم را نیز نزد استادان این رشته‌ها آموخته بود (افشار، ۱۳۸۴ ش.، ص ۶۷۰).
- دکتر عبدالحسین زرین‌کوب (۱۳۱۰-۱۳۷۸ ش.): استاد مشهور رشته ادبیات دانشگاه تهران بود که از وی چهل عنوان کتاب ارزنده در قلمروهای نقد ادبی، تاریخ ادبیات، تاریخ ایران و اسلام و فلسفه و عرفان و... به یادگار مانده است (افشار، ۱۳۸۴ ش.، صص ۹۴۴-۹۵۹).

- **سید محمد مشکوة (۱۲۸۰-۱۳۵۹ش.م):** روحانی محقق و کتابشناس، استاد فقه و فلسفه اسلامی دانشگاه تهران، مصحح و ناشر تعدادی از کتاب‌های ابن‌سینا و دیگران بوده است. وی، حدود پنج‌هزار جلد کتاب خطی و چاپی به دانشگاه تهران اهدا کرد که سبب برپایی کتابخانه دانشگاه تهران شد (افشار، ۱۳۸۴ش.، صص ۴۵۰-۴۵۳).
- **دکتر غلامحسین مصاحب (۱۲۸۹-۱۳۵۸ش.م):** از دانش‌آموختگان رشته ریاضی از دانشگاه کمبریج و از پیشگامان آموزش ریاضیات نوین در ایران بوده است. از کتاب‌های ایشان «مدخل آنالیز ریاضی» (۱۳۴۸ش.) و دوره تئوری مقدماتی اعداد (۱۳۵۳ش.) را می‌توان نام برد. وی به کمک عده‌ای از دانشوران، دایرةالمعارفی را به زبان فارسی منتشر کرد. وی فقط نگارش جلد اول و بخشی از جلد دوم این دایرةالمعارف را سرپرستی کرد (صدری افشار و همکاران، ۱۳۸۳ش. و افشار، ۱۳۸۴ش. صص ۴۰۲-۴۱۲).
- **دکتر عباس مؤدب نفیسی (۱۲۸۳-۱۳۵۵ش.م):** دانش‌آموخته رشته پزشکی از دانشگاه پاریس و استاد کرسی درمان‌شناسی دانشکده پزشکی تهران بوده است (عاقلی، ۱۳۸۰ش.، ص ۶۲۳). از ایشان کتاب‌های متعددی در زمینه تاریخ پزشکی ایران به یادگار مانده است؛ از جمله می‌توان از کتاب‌های «تاریخ طب» و «اصول طب قدیم ایرانی از روی ذخیره خوارزمشاهی»، به زبان فرانسه (۱۹۳۳م.) و «تاریخ نفوذ طب اروپایی در ایران» (۱۹۳۳م.) نام برد.
- **دکتر سید حسین نصر:** دانش‌آموخته رشته فلسفه از دانشگاه هاروارد است که مدتی ریاست دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، معاونت دانشگاه تهران و پس از آن ریاست دانشگاه صنعتی را در سال‌های پیش از انقلاب برعهده داشت. ایشان آثار متعددی در زمینه فلسفه اسلامی و تاریخ علم نگاشته‌اند. یکی از

آثار مشهور دکتر نصر «علم و تمدن در اسلام» نام دارد که نخستین بار به زبان انگلیسی منتشر گردیده است (نصر، ۱۹۷۸ م.) و پس از آن توسط مرحوم احمد آرام به فارسی ترجمه شده است (نصر، ۱۳۵۹ ش.).

- **سیدحسن تقی‌زاده (۱۲۵۵-۱۳۴۸ ش.):** سیاستمدار، روزنامه‌نگار، دولتمرد و پژوهشگری بود که کتاب‌های متعددی به ویژه در زمینه تقویم و تاریخ ایران تألیف کرد. تقی‌زاده با گروهی از دانشوران آن دوران شامل عباس اقبال، سعید نفیسی، دکتر غلامحسین صدیقی، دکتر عباس زریاب خویی، موسی عمید، و دیگران تصمیم به ترجمه دایرةالمعارف اسلامی گرفتند که بخش‌هایی از مقاله‌های جلد اول آن پس از ترجمه به وزارت فرهنگ آن زمان سپرده شد، ولی منتشر نشد (افشار، ۱۳۸۴ ش.، ص ۲۴۵).
- **محمدتقی دانش‌پژوه (۱۲۹۰-۱۳۷۵ ش.):** به روایت استاد ایرج افشار، زنده‌یاد دانش‌پژوه، ابتدا در آمل، قم و تهران به تحصیل علوم قدیم پرداخت، سپس دانشکده معقول و منقول دانشگاه تهران را به پایان رساند و تا سال ۱۳۴۱ ش. ریاست کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران را برعهده داشت و در سال ۱۳۴۸ ش. به دانشیاری دانشکده الهیات و معارف اسلامی برگزیده شد. آثار او مشتمل بر سیصد عنوان به ویژه در زمینه نسخه‌شناسی و کتاب‌شناسی است (افشار، ۱۳۸۴ ش.، ص ۸۴۱).
- **دکتر اسحاق شب‌افروز:** دانش‌آموخته رشته دندانپزشکی و عضو هیأت تحریریه نخستین مجله دندانپزشکی در ایران بود که نخستین بار، در سال ۱۳۳۰ ش.، توسط «سندیکای دندانپزشکان ایران» منتشر شد (مجله دندانپزشکی ایران، ۱۳۳۰ ش.، سال اول، شماره ۱).

- **دکتر جهانشاه صالح (۱۲۸۳-۱۳۷۶ ش.م):** دانش‌آموخته پزشکی از دانشگاه سیراکیوس امریکا و استاد بیماری‌های زنان در دانشکده پزشکی بود که در سال ۱۳۴۲ ش.م به ریاست دانشگاه تهران برگزیده شد. وی در تیرماه ۱۳۲۹ ش.م به وزارت بهداشتی منصوب گردید (افشار، ۱۳۸۴ ش.م، صص ۹۱۵-۹۲۰). ایشان چند کتاب علمی تألیف کرده و مقالات متعددی در زمینه رشته تخصصی خود نگاشته است.
- **دکتر محمود نجم‌آبادی (۱۲۸۲-۱۳۷۹ ش.م):** دانش‌آموخته پزشکی مدرسه دارالفنون بود. ایشان سال‌ها در دانشکده پزشکی تهران به تدریس تاریخ طب و اخلاق پزشکی پرداخت و نایب رئیس «انجمن بین‌المللی تاریخ طب» بود و نمایندگی «انجمن‌های تاریخ طب آسیا» را برعهده داشت، افزون بر این، عضو فرهنگستان علوم پزشکی ایران نیز بود (نجم‌آبادی، ۱۳۵۷ ش.م، صص ۱۵-۲۵). از دکتر نجم‌آبادی آثار مکتوب متعددی به یادگار مانده است. مهمترین اثر او کتاب «تاریخ طب در ایران» است که در دو جلد، توسط دانشگاه تهران به چاپ رسیده است. جلد نخست آن دربرگیرنده «تاریخ پزشکی ایران باستان» و جلد دوم شامل «تاریخ طب در ایران پس از اسلام تا دوره مغول» است. از آثار دیگر دکتر نجم‌آبادی می‌توان به «پندنامه اهوازی» (۱۳۱۹ ش.م)، «علم اخلاق پزشکی» (۱۳۲۶ ش.م)، ترجمه کتاب «الجدری و الحصبة» (آبله و سرخک) اثر رازی (انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۴ ش.م) و «ترجمه قصص و حکایات المرضی» تألیف ابوبکر محمد زکریای رازی اشاره کرد. (تصویر ۲)

تصویر ۲: دکتر محمود نجم‌آبادی (۱۲۸۲-۱۳۷۹ ش.).

از دیگر بنیانگذاران نخستین انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب باید از آقایان دکتر محمد شهراد، دکتر محمدرضا صحت، سید جعفر غضبان، دکتر مرتضی فریس، دکتر محمدجواد مشکور (۱۲۹۷-۱۳۷۴ ش.) و دکتر جلال مصطفوی کاشانی یاد کرد (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ ش.، شماره ۱). دکتر محمدجواد مشکور ابتدا استاد دانشگاه تبریز و سپس در دانشگاه تربیت معلم به تدریس پرداخت و بیش از بیست اثر به ویژه در علم ادیان تألیف نمود (افشار، ۱۳۸۴ ش. ص ۸۳۴). کتاب «بررسی در طب سنتی ایران و مقایسه آن با طب کنونی» از آثار دکتر جلال مصطفوی کاشانی است (مصطفوی کاشانی، ۱۳۵۷ ش.). دکتر محمد شهراد متولد گناباد، پزشک و از اعضای کمیسیون پزشکی نخستین فرهنگستان ایران بود که پس از پایان دوره پزشکی عمومی از مدرسه طب، در سال ۱۳۱۰ ش.، راهی پاریس شد و در ۱۳۱۳ ش. در رشته تاریخ و اخلاق پزشکی، تخصص خود را دریافت کرد و به ایران بازگشت، دکتر شهراد در سال ۱۳۱۴ ش. به عضویت نخستین فرهنگستان ایران درآمد (عزیزی، ۱۳۸۶ ش.، صص ۵۴-۵۷).

هیأت مدیره «انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» را افراد زیر برعهده داشته‌اند: دکتر عباس ادهم (رئیس انجمن)، سیدمحمد مشکوه (نایب رئیس)، دکتر محمود نجم‌آبادی (دبیر کل)، دکتر جلال مصطفوی کاشانی (سخنگوی بخش تاریخ طب) و دکتر سیدحسین نصر (سخنگوی بخش تاریخ علوم) (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش، شماره ۱، ص ۱).

اهداف انجمن

در اساسنامه «انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» که در نخستین شماره نشریه آن درج شده است، هدف ایجاد انجمن را «بررسی در تاریخ علوم و طب ایران و اسلام و تطبیق آراء و عقاید پزشکان و دانشمندان قدیم با موازین کنونی و شناساندن شخصیت‌های علمی و اطباء و علما و همچنین آثار و مؤلفات آنان به محافل علمی دنیا و همکاری با مجمع‌های مشابه» ذکر کرده‌اند (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش، شماره ۱).

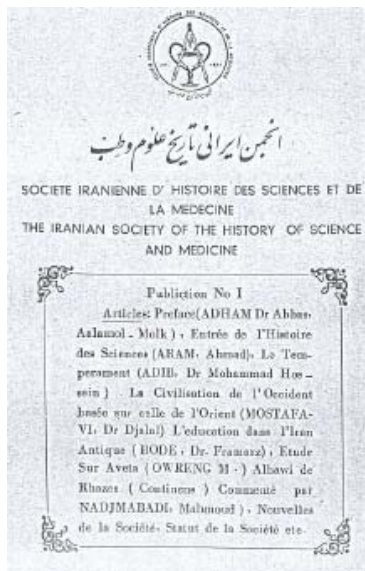
اعضای انجمن

اعضای انجمن شامل اعضای مؤسس و اعضای پیوسته (یا رسمی) بوده‌اند. افزون بر این، پذیرش اعضای وابسته (افتخاری و نیکوکار) نیز در اساسنامه این انجمن بیان شده است که منظور اعضای ایرانی و خارجی بوده که به اهداف این انجمن علاقه داشته و به گونه‌ای به آن کمک می‌کرده‌اند. میزان حق عضویت سالانه برای اعضا سیصد ریال بوده است (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش، شماره ۱).

نشریه انجمن

همان گونه که پیش از این گفته نیز شد، نخستین شماره نشریه «انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب» در مهرماه ۱۳۴۱ش. / اکتبر ۱۹۶۲م. در تهران منتشر شده است که قیمت هر شماره آن بیست ریال بوده است.

در نخستین شماره آن عنوان‌های زیر دیده می‌شود: پیشگفتار (دکتر عباس ادهم)، مدخل یا مقدمه بر تاریخ علم (احمد آرام)، مزاج (دکتر محمدحسین ادیب)، غرب برپایه تمدن اسلامی (دکتر جلال مصطفوی کاشانی)، تعلیم و تربیت در ایران باستان (دکتر دستور فرامرز بد)، بررسی در اوستا و ترجمه‌های آن (م. اورنگ)، الحاوی ابوبکر محمد زکریای رازی (دکتر محمود نجم‌آبادی)، اخبار انجمن و اساسنامه (نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب، ۱۳۴۱ش، شماره ۱). (تصویر ۳)

تصویر ۳: روی جلد و پشت جلد نخستین شماره نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب مهر ۱۳۴۱ش.

نتیجه

علیرغم این واقعیت که انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب به همت گروهی از دانشوران، حدود نیم قرن پیش از این تأسیس شده، اما فعالیت آن، به دلایلی که بر نگارنده این سطور چندان روشن نیست، تداوم نیافته است. ظاهراً در آن زمان، مشکلات مالی یکی از دلایل آن بوده است و این در حالی است که اگر فعالیت آن انجمن ادامه می‌یافت می‌توانست دستاوردهای ارزشمندی در زمینه تاریخ علم و پیشینه پزشکی در ایران داشته باشد. برپایی انجمن تاریخ علم و انجمن تاریخ پزشکی در ایران، که همانند این انجمن‌ها در سایر کشورها مدتهاست برپا شده، اقدامی ضروری به نظر می‌رسد. این انجمن‌های علمی مردم نهاد (N.G.O)، می‌توانند از پیشینه‌ی علمی گذشتگان پاسداری نمایند و آثار مثبت و اقدامات مفید آنان را به نسل‌های کنونی و آینده ارایه دهند. بررسی تاریخ علم و پزشکی آموزنده است، زیرا سیر دگرگونی دانش را در دوره‌های گوناگون نشان می‌دهد، و سبب می‌شود تا در دنیای کنونی بتوانیم با شناخت بیشتر دستاوردهای علمی گذشتگان، در مسیر گسترش دانش بهتر گام برداریم. به یاد داشته باشیم که گفته‌اند: «آنانی که از تاریخ خود بی‌اطلاع‌اند، محکوم به تکرار آن هستند» (آدلر، ۱۳۸۵ ش، ص ۱۷).

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- آدلر، فیلیپ جی. (۱۳۸۵). *تمدن‌های عالم*. ترجمه محمد حسین آریا. تهران: امیرکبیر.
- افشار، ایرج. (۱۳۸۴). *نادره، کاران، سوکنامه ناموران فرهنگی و ادبی*. به کوشش محمود نیکویه. چاپ دوم. تهران: نشر قطره.
- راهنمای دانشکده پزشکی، داروسازی، دندانپزشکی و بیمارستان‌ها و آموزشگاه‌های وابسته. (۱۳۳۲). تهران: انتشارات دانشگاه.
- صدری افشار، غلامحسین و همکاران. (۱۳۸۳). *فرهنگ فارسی اعلام*. تهران: فرهنگ معاصر.
- عاقلی، باقر. (۱۳۵۰). *شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران*. ج ۱. تهران: نشر گفتار - نشر علم.
- عاقلی، باقر. (۱۳۸۰). *شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران*. ج ۳. تهران: نشر گفتار - نشر علم.
- عزیزی، محمد حسین. (۱۳۸۶). *نقش پزشکان در نخستین فرهنگستان ایران (۱۳۴۱-۱۳۲۰ش)*. نشریه علمی - پژوهشی فرهنگستان علوم پزشکی. سال اول. ش ۱. ۵۷-۵۴.
- کیانوش، حسن. (۱۳۸۱). *واژه‌های برابر فرهنگستان ایران*. تهران: انتشارات سروش.
- مجله دندانپزشکی ایران. (۱۳۳۰). سال اول. ش ۱. انتشارات سندیکای دندانپزشکان ایران.
- محسنی، منوچهر. (۱۳۷۶). *جامعه‌شناسی پزشکی*. تهران: انتشارات طهوری.
- مصطفوی کاشانی، جلال. (۱۳۶۰). *بررسی در طب سنتی ایران و مقایسه آن با طب کنونی جهان*. انتشارات دانشگاه تهران.
- نجم‌آبادی، محمود. (۱۳۵۷). *تاریخ طب در ایران پس از اسلام*. چاپ سوم. انتشارات دانشگاه تهران.
- نشریه انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب. (۱۳۴۱). از انتشارات انجمن ایرانی تاریخ علوم و طب. تهران. ش ۱.
- نصر، سید حسین. (۱۳۵۹). *علم و تهران در اسلام*. ترجمه احمد آرام. چاپ دوم. تهران: انتشارات خوارزمی.

ب) منابع لاتین

- Azizi. M.H: Dr. (2005). *Jacob Eduard Polak (1818-1891)*. The Pioneer of Modern Medicine in Iran. Archives of Iranian Medicine Vol.8. No 2.
- Azizi. M.H: (2005). *In The Memory of the Late Professor Charles Oberling*. The First Dean of Faculty of Medicine in Tehran. Archives of Iranian Medicine. Vol. 8. No.4.
- Azizi. M.H. (2006). *Dr Johan Louis Schlimmer (1819-1881)*: The Eminent Professor of Modern Medicine at Dar al-Fonun School. Archives of Iranian Medicine. Vol.9. No.1.
- Azizi. M.H. (2006). *A Brief History of the Establishment of Shiraz Medical Auxiliary training School*. The Forerunner of Faculty of Medicine at Shiraz University, Archives of Iranian Medicine. Vol.9. No. 3.

- Azizi. M.H. (2007). *The Historical Backgrounds of the Ministry of Health Foundation in Iran*. Archives of Iranian Medicine. Vol.10. No.1.
- Bahadori. M, Azizi. M H. (2007). *The First Medical Journal of Tehran University, Archives of Iranian Medicine*. Vol.10, No. 3.
- Ebrahimnejad. H. (2002). *Religion and Medicine in Iran, From Relationship to Dissociation*. Hist.Sci.XI.
- Kiddie. N.R. (2003). *Modern Iran, Roots and Results of Revolution*. New Haven and London. Yale University.
- Nasr. SH. (1987). *Science and Civilization in Islam Second Edition*. The Islamic Text Society.UK.

یادداشت شناسه مؤلف

دکتر محمدحسین عزیزی، متخصص گوش، گلو و بینی، عضو هیأت علمی فرهنگستان علوم پزشکی ایران.

نشانی الکترونیکی: f_azizi2000@yahoo.com

تاریخ وصول مقاله: ۱۳۸۸/۱۲/۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۹/۱/۲۱